

KOGNITIVNA SEMANTIKA U ETIMOLOGISANJU LEKSEMA BEZ ISTORIJE PISANE UPOTREBE: PRILOZI PITANJU O PORIJEKLU IMENICE DŽORA

Milan IVANOVIĆ

Univerzitet Crne Gore, Filološki fakultet, Danila Bojovića bb., 81400 Nikšić, Crna Gora
e-mail: mipozega@yahoo.com

ABSTRACT

Starting from entries in dialect dictionaries and manuscript word collections, as empirical material, and the insights of cognitive semantics, as a theoretical foundation, the paper deals with the semantic and derivational development, and the geographical distribution of the noun džora (-ē, f.) 'skinny pig?'. Based on the conclusions drawn in this way, we re-examine the etymological interpretation of the given noun offered by P. Budmani and present our assumption, based on one Vlach lexical remnant, and supported by factual arguments from Serbian linguoculturology, ethnography and historiography. Although seemingly motivated by one practical problem, the paper is actually focused on implications that are primarily methodological, and serves as a demonstration of a transdisciplinary approach applicable to – otherwise over-fastidious and precarious – etymologizing in the absence of examples of use in written heritage.

Keywords: contact etymology, loanwords from the Romance languages, conceptual metaphor, semantic specialization, zoonyms, medieval Vlachs, the Serbian language

SEMANTICA COGNITIVA NELL'ETIMOLOGIZZARE I LESSEMI SENZA UNA STORIA DI USO SCRITTO: CONTRIBUTI SULLA QUESTIONE DELL'ETIMOLOGIA DEL SOSTANTIVO DŽORA

SINTESI

Partendo da definizioni descrittive trovate nei dizionari dialettali e raccolte dei manoscritti, come materiale empirico, e conoscenza della semantica cognitiva, come base teorica, l'articolo tratta dello sviluppo semantico e formativo, nonché della diffusione del sostantivo džora (-ē, f.) 'maiale magro?'. Sulla base delle conclusioni tratte in questo modo, rivediamo l'interpretazione etimologica riguardante questo sostantivo offerta da P. Budmani e presentiamo la nostra ipotesi, basata su un residuo lessicale della lingua dei valacchi, e argomentato con fatti della linguo-culturologia, etnografia e storiografia serba. Apparentemente motivato da un problema pratico, il documento in realtà serve principalmente a implicazioni metodologiche – come dimostrazione di un approccio transdisciplinare applicabile all'etimologizzare in assenza di esempi di uso nei monumenti scritti.

Parole chiave: etimologia di contatto, romanismi, metafora concettuale, specializzazione semantica, zoonimi, valacchi medievali, lingua serba

UVOD

Prihvaćena etimološka tumačenja treba dotjerati, dopuniti ili zamijeniti u, načelno, dvama slučajevima: pošto se povodom etimologisanih leksema, odn. leksičkih morfema dođe do novih, ranije nepoznatih činjenica i(li) pošto se činjenice kojim se već raspolagalo sagledaju u novom, metodološki drugačijem svjetlu (Vlajić-Popović, 2010a, 174). U srpsko(hrvatskoj) etimologiji, čiju najmonumentalniju sintezu i dalje predstavlja *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (ERHS), tokom posljednje tri decenije stekla su se, izgleda, oba uslova: prvi zahvaljujući obilju dijalekatske leksike obrađene u rječnicima i lingvističkim časopisima (Stijović, 2018), a drugi zahvaljujući smjelim i vrlo inspirativnim kognitivističkim uvidima mnogobrojnih, mahom stranih autora (Geeraerts, 2019). Ostvarenje prvog uslova dokazano je, štaviše, pri etimologisanju više leksema (Vlajić-Popović, 2011), npr. imenice *sprat* (Vlajić-Popović, 2010b), dok je ostvarenje drugog potvrđeno ne samo u člancima nego i u priručnicima na dijahronijsko-semantičke teme (Raffaelli, 2009). Dosad, međutim, nijednim istraživanjem, koliko nam je poznato, nije pokazano da se istovremenom primjenom nove građe i novih pristupa u srpsk(ohrvatskoj) etimologiji može djelovati sinergistički. Stoga je ovaj rad, mada zasnovan na preispitivanju opšteprihvaćenog tumačenja samo jedne lekseme, imenice *džōra* (-ē, ž.), više *ugledni* nego *ogledni* (ili ga tako makar valja primiti), utoliko što pruža primjer transdisciplinarnog pristupa primjenljivog kod svih sličnih leksema, takođe neposvjedočenih u starijoj pismenosti, a posvjedočenih u savremenim dijalektima.

Prije nego što otkrijemo zašto smo u navedene svrhe izabrali baš imenicu *džōra*, postavimo teorijske temelje istraživanja. Potom ćemo predočiti ono što je na osnovu dostupnijih publikacija dosad bilo poznato o toj imenici i njenom navodno orijentalnom porijeklu, da bismo u četvrtom poglavlju pomoću semantičkih podataka koji su o njoj bili zatureni u dijalekatskoj leksikografiji kognitivističkim putem rekonstruisali odgovarajuću semasiološku strukturu. Polazeći od pretpostavljenog ishodišta te strukture, u petom, odn. šestom poglavlju povodom pomenute imenice predložićemo drugačiji, romanski etimon, kao i njemu prikladnu argumentaciju, otjelotvorenu ne samo onomasiološkim paralelama nego i činjenicama iz etnografije i historiografije balkanskih naroda, posebno Srba i Vlaha. O implikacijama istraživanja čitaoca ćemo obavijestiti, kako je i uobičajeno, u zaključku, priznajući u isti mah i izvjesna ograničenja za njihovu primjenu.

TEORIJSKI OSNOVI ISTRAŽIVANJA

U postupku *rekonstrukcije semasiološke strukture* – kojim se naknadno istražuje slijed *značenjskih pomaka* između različitih značenja iste lekseme, odn. leksičke morfeme – od posljednjih godina XIX vijeka, makar na prvi pogled, nije bilo mnogo novina. Nazivi koje je, tipologizujući značenjske pomake, tad kanonizovao M. Bréal (1897) zadržani su, naime, i u redakciji S. Ullmanna (1964), i u redakciji P. Kocha (2016). Djelimično je razrađen jedino smisao tih termina, utoliko što su se *metafor(izacij)a*, *metonimi(zaci)ja*, *generalizacija* i *specijalizacija* počele razmatrati kao *mehanizmi značenjskih pomaka*, a *pejor(iz)acija* i *melior(iz)acija* kao njihovi *efekti*. Manje-više slična, dakle sporedna, ostala je i uloga koju semasiološka rekonstrukcija drži u etimologiji, kao primijenjenoj lingvističkoj disciplini sazreloj u doba mladogramatičarske škole. Apsolutno prvenstvo i dalje je, prema tome, davano fonološkoj rekonstrukciji, čija je metodologija (u odnosu na metodologiju semasiološke) dosta jednostavnija, dosljednija i razrađenija.

Odskora se stanje stvari, međutim, mijenja sa širenjem svijesti da nas tradicionalna, prvenstveno fonološka rekonstrukcija dovodi do leksičkih korjenova odveć apstraktnih značenja,¹ koja ne odgovaraju niti prirodnim jezicima, kao stvarnom sredstvu komunikacije u stvarnim govornim zajednicama (Sweetser, 1990, 23–27), niti tzv. *Kronasserovom zakonu*, prema kojem značenja pri pomacima po pravilu prelaze iz konkretnih u apstraktna, a ne obratno (Kronasser, 1952). Preciznije rečeno, sve se više shvata da paradigmi *apstrahujućeg tipa*, kojom nastaju krajnje neubjedljiva etimološka tumačenja, ipak treba pretpostaviti etimološka tumačenja *selektivnog tipa*, pri kojim se iz ukupnosti stvarnih značenja, posvjedočenih u pisanim spomenicima ili na terenu, bira ono koje je vjerovatno najbliže semantici praoblika ili *etimona*. A da izbor takvog značenja ne bi bio proizvoljan, kakvim je smatran ranije (Koch, 2004), u posljednje je vrijeme sve masovnije istraživačko pregnuće da se postupak semasiološke rekonstrukcije metodološki usavrši pomoću saznanjâ tipološke i kognitivne semantike, posebno onih koja se tiču *prirodnosti* značenjskih pomaka, odn. smjerova u kojim se pojedini mehanizmi načelno mogu, odn. ne mogu vršiti u prirodnim jezicima (v. npr. Urban, 2011).

Pod tim se saznanjima u prvom redu podrazumijevaju zaključci do kojih se došlo *međujezičkim istraživanjima*, tj. analizom građe iz velikog, katkad ogromnog broja srodnih i nesrodnih jezičkih sistema. Jednim takvim istraživanjem ustanovljeno je, npr., da su sinegotski pomaci (makar unutar semantičkog polja LJUDSKO TIJELO I NJEGOVI DIJELOVI) *jednosmjerni*, tj. prirodni u smjeru

1 Čuven je u tom pogledu primjer ie. praznačenja *prelaz*, koje je E. Benveniste (1954) rekonstruisao na osnovu skr. *pántāh* 'put', lat. *pons* 'most', jerm. *hun* 'gaz, brod' i stgrč. *πόντος* 'more' – napomenuvši doduše (u duhu nekih kasnijih, pragmatičkih pristupa dijahronijskoj semantici) da treba istražiti kontekste koji su bili okidač za ovakav značenjski razvoj.

„dio za cjelinu“ (§ 1), ali ne i u smjeru „cjelina za dio“ (Wilkins, 1996, 275–282). Plodotvornija su, međutim, bila istraživanja izvedena uz primjenu teorija kognitivne semantike – poput teorija *prototipa* i *osnovnog nivoa kategorizacije* (Rosch et al., 1976; Rosch, 1978), odn. teorije *semantičkih okvira* (Fillmore, 1975; 1982) – budući da su pored *opisa* značenjskih pomaka, ond. njihovih obrazaca, ona pružila i izvjesna *objašnjenja*. Tako je u vezi s generalizacijom i specijalizacijom značenja, a povodom prototipa i manje tipičnih predstavnika iste kategorije, opisana sljedeća zakonitost (Koch, 2016, 31–36): dok se oznaka kategorije može specijalizovati i za označavanje prototipa (§ 2), i za označavanje manje tipičnih predstavnika iste kategorije (§ 3), kao oznaka cijele kategorije (do nivoa koji nije suviše udaljen od osnovnog) može se uopštiti jedino ona kojom se označava prototip (§ 4).

- (1) *lice* ‘prednja strana čovjekove glave’ → *lice* ‘ljudska jedinka, osoba’
- (2) psl. *gribъ ‘(jestiva) pečurka’ > češ. *hřib* ‘vrganj’
- (3) *bilje* ‘(zeljaste) biljke’ → *bilje* ‘zeljaste biljke ljekovitog dejstva’
- (4) lat. *passer* ‘vrabac’ > rum. *pasăre* ‘ptica’

Primjeri nalik trećem, u kojim se leksičko značenje sužava mimo efekta prototipičnosti, objašnjeni su čestom upotrebom dotičnih leksema u ko(n)tekstu kojim im se nameće određeni semantički okvir. Dokazano je, npr., da se stengl. *hund* ‘pas’ u pisanim spomenicima često pominje u vezi s lovcima, konjima, sokolovima i oružjem, dakle u okruženju koje u svijesti adresatâ priziva semantički okvir LOV. Budući da su primaoci poruke morali zaključivati da između navedenog pojma i pojmova iz njegovog okruženja postoji neki odnos bliskosti, takva se upotreba s vremenom *konvencionalizovala*, da bi naposljetku došlo i do specijalizacije čiji ishod predstavlja srengl. *hund* ‘lovački pas (obično gonič)’ (Koch, 2016, 31–36).²

POVOD I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

I ovlašno poređenje zakonitosti predočenih u prethodnom poglavlju s podacima koji su nam bili poznati o imenici *džora* (-ē, ž.) navelo nas je na pomisao da njenu opšteprihvaćenu etimologiju valja preispitati. Naime, dok ta imenica u slengu nekih srbijanskih gradova označava *djevojku odn. ženu sklonu promiskuitetu* (Andrić, 2005), a u vernakularu glavnog grada Crne Gore *proždrljivca* i(li) *lijenu osobu* (čemu svjedočimo lično) – i u najrecentnijoj literaturi kao njen predložak nalazimo

tursko *cura/cüre* ‘sitan, nerazvijen, zakržljao; mršav, slabašan, oronuo’, odn. (izvornije) persijsko *curra* ‘sitnica’ (Tietze, 2002, 456). Mogu li se ova, naoko nespojiva značenja ikako povezati, te mora li dato etimološko rješenje da se zamijeni, pitanja su koja ćemo pretresti kasnije, u centralnom dijelu rada, jer smo najprije dužni da ustanovimo kako je dotična imenica predstavljena u rječnicima i šta je to etimologe podstaklo da pretpostave njeno orijentalno porijeklo.

Najstariju dokumentovanu upotrebu oblika *džora*, sve dok se ne ukaže na neki još raniji pisani pomen, u srpskom jeziku predstavlja članak u prvom izdanju rječnika V. Karadžića (SR, 1818), u kojem se pored gramatičkog kvalifikatora *f.* (‘ženskog roda’) i stilističkog kvalifikatora *Schimpfwort* (‘pogrdno, u psovanju’) nahodi samo jedno značenje – *mršava svinja*, iskazano definicijama na njemačkom i latinskom jeziku. U zaglavlju tog članka nema kvalifikatora koji bi pomenutu leksemu markirao regionalno (poput nekih drugih, npr. glagola *morati* – „u Srijemu, u Bačk[oj] i u Ban[atul]“), pa se može reći da je posrijedi jedna od onih koje je Vuk u Beč, kako i sam ističe na početku predgovora drugom izdanju iste leksikografske publikacije (SR, 1852), donio „u glavi“, iz zavičajnog Tršića, u Jadru, na zapadu Srbije. Ni poslije putovanjâ po Staroj Crnoj Gori, Boki Kotorskoj i ostalim (tada još) srpskim zemljama, tokom kojih se građa *Srpskog rječnika* gotovo udvostručila, u vezi sa oblikom *džora* Vuk, međutim, neće dodati ništa novo, osim članka posvećenog (tvorbenu povezanom) pridjevu *džorast* ‘mršav’. Prvu napomenu da je korijen *džor-* možda orijentalnog porijekla, tj. da bi se mogao prosljediti do turskog *dževre* [!] ‘mršav’, dodaće u trećoj knjizi velikog rječnika zagrebačke akademije znanosti i umjetnosti (RJA) P. Budmani, a potom će toj procjeni puno povjerenje pokloniti ne samo priređivači trećeg izdanja *Srpskog rječnika* (SR, 1898),³ nego i jugoslovenski lingvisti narednih generacija, prije svih M. Moskovljević (1966) i P. Skok (ERHSJ).⁴

I dok je u leksikografiji, izgleda samo zahvaljujući prepisivanju iz starijih publikacija, preživljavala uprkos tome što je bez primjera upotrebe, ikakve višeznačnosti i znatnijeg broja derivacionih odnosa s drugim jedinicama leksičkog fonda, imenica *džora* postojano je gubila „pravo građanstva“ u savremenom jezičkom standardu (što i ne čudi budući da novoj, modernoj srpskoj kulturi, koja se smjelo zaputila stazama urbanizacije i industrijalizacije, pojam mršave svinje očito nije bio relevantan). Kako je to gubljenje normativnog statusa teklo, jasno pokazuju rječnici Matice srpske – stariji, šestotomni (RMS) i mladi, jednotomni (RSJ). Naime, autorski kolektiv prvog dodao je odgovarajućoj lemi, iza Vukovog kvalifikatora

2 Jedno slično tumačenje neki, više pragmatički orijentisani autori (Traugott–Dasher, 2002) nazivaju *teorijom prizvanog zaključivanja* (engl. The Invited Inferencing Theory), a rabe objašnjavajući sve značenjske pomake, uključujući gramatikalizaciju.

3 Lemi *džora* oni su dometnuli zvezdicu, od prvog izdanja namijenjenu turcizmima: „U ispravke u ovom izdanju ide i novo dodavanje (u ugl. zagr.) zvezdica onim rečima koje su ušle u srpski jezik iz turskoga ili preko turskoga iz koga drugog istočnog jezika. U II. izdanju mnoge takve reči ostale [su] neopažene“ (SR, 1898, XXV–XXVI).

4 „Od tur. *cevre* ‘mršav’; o < tur. *ev* nerazumljivo. Lit.: ARJ 3, 539“ (I, 475).

ekspresivnosti *pogrd.*, i kvalifikator teritorijalno sužene upotrebe *pokr.*, ali takvu upotrebu, kao ni ponuđenu definiciju *mršava svinja*, nije potkrijepio nijednim citatom, i pored sistematske ekscerpције građe iz korpusa koji je u to doba smatran reprezentativnim. Semantičku obradu pridjeva *džorast* znatno je, međutim, obogatio: i definicijom tvorbenog značenja *sličan džori* (položenoj ispred definicije leksičkog značenja *veoma mršav, suv*), i uputnicama sa istokorjenih oblika *džorav* i *džorlav*, potvrđenih po jednim navodom iz opusa A. Vuča, odn. B. Čopića. U makrostrukturu Matičinog jednotomnika, s druge strane, nije uključena nijedna od ovih leksema, čak ni navodno motivna, imenička.

Na osnovu podatka, upadljivog u prethodna dva pasusa, da je u većini vukovskih rječnika implicitno, a u Matičinom šestotomniku i eksplicitno, *džorast* 'sličan džori' utoliko što je mršav – stiče se utisak da je u semantici oblika *džora* produktivno odredbeno obilježje MRŠAV(A), a ne neko od obilježja iz upravnog kompleksa SVINJA. Nasuprot tome, semanteme⁵ *džora* 'proždrljivac', *džora* 'lijena osoba' i *džora* 'bludnica', registrovane u urbanom govoru naših dana, očigledno stoje bliže upravnom semskom kompleksu, tj. slici svinje kao životinje izrazite lijenosti i neobuzdanih nagona (o kojoj ćemo elaborirati u sljedećem poglavlju). S obzirom na ovakvu, veoma razuđenu značenjsku varijaciju, Budmanijevo etimološko rješenje ne izgleda održivo. Pa ipak, uobičajenom rekonstrukcijom – umnogome oslonjenoj na fonološke pomake odražene u starijoj pismenosti, čija svjedočanstva u datom slučaju nažalost nisu sačuvana do danas – to rješenje nije moguće opovrgnuti.

Zato ćemo – postularajući zapažanje da je savremeni dijalekatski pejzaž svojevrsan „zapis jezične povijesti” (Topolińska, 1995), odn., u živopisnijoj interpretaciji, „dijahronija razvučena u prostoru” (Tolstoj, 1997, 15), dakle nešto što može da nadomjesti istoriju pisane upotrebe jedne lekseme – iskoristiti i druge, do danas zaturene semantičke podatke, iz dijalekatskih rječnika i rukopisnih zbirki riječi. Pored publikacija popisanih u radu R. Stijović (2018), posrijedi su i rukopisna zbirka D. Čemerikića (1950), nedavno objavljena u digitalnom obliku, i zbirke riječi čiji su listići arhivirani na Institutu za srpski jezik u Beogradu, kao dio uazbučene građe velikog rječnika Srpske akademije nauka i umjetnosti (RSA).⁶

Nakon što pomoću ovakve građe, jedine koja nam je i raspoloživa, ustanovimo (gotovo) sva značenja koja su obliku *džora* svojstvena u srpskom jeziku kao dijasistemu, ustanovićemo i *kako* su ta značenja međusobno poveza-

na, u smislu vrste i usmjerenja njihovih odnosa, te *koliko* je koje među njima istaknuto, u smislu postojanosti i broja veza uspostavljenih sa ostalim značenjima, ali i tvorenicama. Rečeno terminologijom kognitivne semantike, na opisan ćemo način rekonstruisati i *kvalitativne* i *kvantitativne* aspekte semasiološke strukture (Geeraerts, 2002). Pritom se, vjerni transdisciplinarnom pristupu, nećemo uzdržavati ni od primjene teorije semantičkih obilježja, doduše u njenoj reviziji koja je najbliža kognitivnoj semantici zato što proučava i nerazlikovna, tj. *inferencijalna obilježja* (Lipka, 1985), koja se u klasične rječničke definicije obično uvode zagradom i(li) prilogom *obično*.⁷

ISTRAŽIVAČKI NALAZI

Rekonstrukcija veoma razgranatih semasioloških struktura, kakva je i semasiološka struktura oblika *džora* (v. Tabelu 1), obično počinje identifikacijom značenja koje je najpostojanije i uspostavlja najviše veza sa ostalim. Po pravilu je posrijedi značenje koje, upravo poput semskog kompleksa SVINJA, odgovara osnovnom nivou kategorizacije. U datom slučaju, međutim, ni na jednom punktu/arealu srpskog jezika nije zabilježena takva semantema, pa ćemo početi od one koja joj najbliža stoga što sadrži samo dva dodatna obilježja: pola i starosne dobi (§ 5), te stoga što proizvodi najviše sekundarnih značenja (§ 6–11), odn. leksičkih derivata (§ 13–18). Prema analogiji sa standardnom istoznačnicom *krmača*, baš je ta semantema, naime, razvila niz značenja koja se odnose na ljude, obično ženskog pola (§ 6–10), kao i dva značenja koja se odnose na neživo (§ 11).

- (5) (*odrasla*) *ženka svinje, prasica*: Lješanska nahija i središnji dio Katunske (Pešikan, 1965), Spič (Popović & Petrović, 2009), Zeta (Bašano- vić-Čečović, 2010) i Kuči (Petrović et al., 2013); Njeguši (Čirgić, 2009), Zagarač (Čupić & Čupić, 1997), Nikšić (Đoković, 2010), Užice (Cvijetić, 2014) i Dragačevo (Stevanović, 2020)
- (6) *debeli, nezgrapna žena*: Nikšić (Đoković, 2010)
- (7) *prljava, neuredna osoba*: Užice (Cvijetić, 2014)
- (8) *žena u poderanom odijelu*: Nikšić (Đoković, 2010)
- (9) *škrtac, tvrdica*: Zagarač (Čupić & Čupić, 1997)
- (10) *rdava žena*: Njeguši (Čirgić, 2009)
- (11) *pastirska igra u kojoj se loptasti ili valjkasti komadić drveta odn. kamenčić štapovima nagoni*

5 Umjesto prozirnijih termina *semantička realizacija* i *semantička aloleksa*, koji su standardizovani referentnom leksikološkom literaturom na srpskom jeziku (Gortan-Premk, 2004; Šipka, 2006; Dragičević, 2010), nadalje ćemo upotrebljavati kraću i stoga ekonomičniju istoznačnicu *semantema*.

6 Pristup toj građi omogućila nam je R. Stijović, urednik RSA, za šta joj srdačno zahvaljujemo. Iako većina listića kojim smo tad pristupili, treba naglasiti, potiče iz godina na razmeđu XIX i XX vijeka (Ivanović, 2013, 151–178), usljed čega, strogo gledano, ne predstavlja odraz savremenog dijalekatskog pejzaža, materijal smo ekscerpitali i odatle, zato što je radi valjane lingvističke analize upravo neophodna tzv. *široka sinhronija*, „definirana kao zaokruženo, dulje razdoblje u povijesti u kojem je jezik više ili manje homogen” (Raffaelli, 2009, 84).

7 V. gore objašnjenje dato za srengl. *hund*.

u iskopanu rupu; takav komadić drveta odn. kamenčić: Užice i Dragačevo (Dimitrijević, 1908),⁸ te okolina Kosmaja (Borisavljević, 1952)

Drugo od posljednja dva značenja razvilo se metaforički, na osnovu sličnosti asociiranih realija (krmače i predmeta jedne pastirske igre),⁹ i očigledno je starije, dok je prvo, očito mlađe, iz njega izvedeno mehanizmom metonimije, tačnije sinegdohe.¹⁰ Metafore predstavljene u prethodnim paragrafima (6–10), takođe zoomorfne, objašnjavaju se time što srpski narod, kao i većina drugih (izuzev npr. kineskog), svinju uopšte – što osnovano, što neosnovano – doživljava krajnje negativno, kao debelu, prljavu i neurednu, a usljed konceptualizacije (MORALNA) ČISTOTA JE ČISTOĆA i kao otjelotvorenje nedoličnog ponašanja (Lakoff & Johnson, 1999, 290–334; Kieltyka & Kleparski, 2005). Otuda se i u opisnim definicijama standardnih imenica *krmača* i *prasic*, tj. njihovih sekundarnih značenja, nahodi niz pridjeva koji označavaju nepoželjne, društveno neprihvatljive ljudske osobine: *debeo, prljav, neuredan, nečastan, bezobrazan* (RSA; RMS; RSJ). Sve te osobine mnogobrojne su kulture prvo pripisale svinji da bi ih onda projektovale nazad na prezrene predstavnike ljudske vrste (Kövecses, 2010, 152–155), podstaknute bilo stvarnim izgledom i ponašanjem dotične životinje, dakle njenim osobinama utemeljenim u čulnom iskustvu, bilo njenim osobinama koje se samo zamišljaju ulazeći tako i u jezičku sliku svijeta. Analogno je i imenica *džora* 'krmača' u prvoj fazi metaforičkog pomaka počela da označava ljude zapuštene spoljašnjosti, a u drugoj i ljude koji ispoljavaju niske moralne kvalitete: lijenost, proždrljivost, nezasitost, pohlepu, pa i tvrdičluk. Ovdje posebno ističemo seksualnu nezasitost, pohotu, koju jezička slika svijeta u patrijarhalnim društvima i inače vezuje za ženke, a metaforički prenosi na ženu,¹¹ jer se žensko razvratno ponašanje, za razliku od muškog, ne odobrava, nego osuđuje (Novokmet, 2017). Isto se donekle može reći za ostale nabrojane osobine, prije svih gojaznost i neurednost, koje srpski kulturni kod očito teže toleriše ljepšem polu, zbog čega se u opisnim definicijama dijalekatskih rječnika na koje smo referisali ženska osoba pominje vidno češće od muške.

Pored navedenih sekundarnih značenja, semantemom *džora* 'krmača' izvjesno je motivisano i jedno ustaljeno poređenje (§ 12), kao i nekoliko tvorenica: dvije

glagolske (§ 13 i 18) i četiri deklinabilne (§ 14–17). Te se tvorenice međusobno razlikuju ne samo po mehanizmu fleksije nego i utoliko što je cjelokupna denotacija motivne im semanteme prešla u samo dvije (§ 13 i 14), dok su u značenje imenica izvedenih pejorativnim sufiksima *-ov* i *-ulja*, s ciljem da se označe određena lica (§ 15 i 16),¹² pridjeva izvedenog sufiksom *-ast*, s ciljem da se označe određene ljudske osobine (§ 17), i glagola izvedenog sufiksima *-ati* i *-iti*, s ciljem da se označe određene ljudske radnje (§ 18) – prenijete samo konotativne seme DEBE-O/LA i(LI) PRLJAV(A).¹³

- (12) *tvrd ka džora* '(veoma) škrt': (Stara?) Crna Gora (Pavićević, 1935)
- (13) *džoriti se* 'prasiti se': Riječka nahija (Jovićević, 1901)
- (14) *džora^c* 'vepar, prasic': Spič (Popović & Petrović, 2009)
- (15) *džorov* 'prljav debeo muškarac': isto
- (16) *džorulja* 'prljava debela žena': isto
- (17) *džorast* 'prljav, slinav': Kačer (Petrović & Kapustina, 2011)
- (18) *zadžorati/zadžoriti* 'zaprljati; upropastiti': (Stara?) Crna Gora (Šoć, 1948)

U odnosu na značenje *krmača*, semantika oblika *džora* na pojedinim je punktovima/arealima uža, tj. sadrži dodatne, odredbene komponente (§ 19–24). Dijahronijski gledano, te se komponente nisu mogle izgubiti mehanizmom generalizacije da bi nastala semantema *krmača*, budući da prototip krmače nije ni mršav ni star, što implicira da je semantema *krmača*, u odnosu na navedene, u semasiološkoj strukturi koju rekonstruišemo ne samo istaknutija nego i starija. S druge strane, moguće je, a i vrlo vjerovatno, da su mehanizmom specijalizacije u nekom kontekstu koji će semantemi *krmača* nametnuti negativna obilježja – tačnije obilježja svojstvena privredno beskorisnim jedinkama, oskudnim u (kvalitetnom) mesu i masti – nastale sve semanteme predstavljene u paragrafima 19–22. Dalje su se od tih semantema – širenjem denotata, ne samo na muške pripadnike iste vrste nego i na predstavnike drugih vrsta stoke, dakle generalizacijom koja bi, naprotiv, zaista slijedila efekat prototipičnosti – mogle razviti i semanteme predstavljene u paragrafima 23 i 24.

8 Otkuda potvrda iz Užica i Dragačeva na listiću rukopisne zbirke iz Vranja, pojašnjava sljedeća napomena: „kazao Ljubomir St. Vučetić, dak pošt[ansko-]telegr[afske] šk[ole]”.

9 Tjeranje komadića drveta odn. kamenčića u datoj igri (čiji opis daju Vukovi rječnici) nalikuje podsticanju svinja da se kreću u željenom pravcu i(li) brže. A sličan je, razumije se, i izgled.

10 Definicije smo im, ipak, dali redosljedom koji je za istoznačne semanteme imenica *krmača* i *gúdža* (–ē, ž.) odredio kolektiv autora RSA, vjerovatno da bi izbjegao ponavljanje definijensa. V. kako je, međutim, u istom rječniku obrađena imenica *klis* (prvo je, naime, opisan komadić drveta koji se upotrebljava u istoimenoj igri).

11 Up. sekundarna značenja zoonimâ *kuja* i *kučka*.

12 Up. tvorenice *mazgov* 'tvrdoglava osoba; nerazumna osoba, budala, glupak; lijena osoba' (RSJ; Klajn, 2003, 176) i *kravulja* 'žena prevelikih grudi' (Gerzić, 2012; Klajn, 2003, 195).

13 Posrijedi je tzv. *metafora sa zadržkom*, mehanizam koji je povodom pridjevâ tipa *medvjedast* 'krupan, nezgrapan' i *ćurkasta* 'glupa' prva uočila i opisala R. Dragičević (2001, 111–112, 234–236).

- (19) *mršava krmača*: Srem (Popović, 1900)
 (20) *mršava stara krmača*: ? (Žunić, 1899)
 (21) *stara krmača*: Kačer (Petrović & Kapustina, 2011)
 (22) *krmača koja se prasila*: Herceg Novi (Brajević, 2014)
 (23) *mršava svinja, svinja koja je ispala iz tova*: Banjani (Koprivica, 2006), Mačva (Lazić, 2008) i bunjevački dio Bačke (Peić et al., 2018)
 (24) *mršava starija životinja, obično svinja ili ovca*: Subotica, Novi Sad i Novo Miloševo (RSGV)

Semantema *džora* 'mršava svinja' razvila je, dalje, sopstveno tvorbeno gnijezdo, izvjesno u slučaju dva derivata – jednog imeničkog (§ 25), izvedenog, reklo bi se na osnovu deklinacionog obrasca,¹⁴ hipokorističkim sufiksom *-le* (Babić, 2002, 166; Klajn, 2003, 144–145), i to sa akcenatskom alternacijom tipa *brále/brále* : *brät*, odn. *čile/čile* : *čiča* – te jednog pridjevskog (§ 26 i 27), dobijenog sekundarno, od prethodne imenice. Da u isto tvorbeno gnijezdo spadaju još dva pridjeva (§ 28 i 29), mogućnost je koju smo već pomenuli; takvo su tumačenje, naime, dali i RJA i ERHSJ, a implicitno i RMS.

- (25) *džórle* (-ē, m.) 'mršavo svinjče': Laktaši (Crnjak, 2011)
 (26) ¹*džôrlav* 'kržljiv; koji slabo jede (o svinčetu)': isto
 (27) ²*džôrlav* 'mršav (o čovjeku)': Potkozarje (Dalmacija, 2004)¹⁵
 (28) *džôrav* 'veoma mršav': Subotica (RSGV)
 (29) *džôrast* 'veoma mršav': ? (SR, 1852)

I zaista, sufiksi *-ast* i *-av*, stojeći uz imenice koje upućuju na ljude, najčešće izražavaju upravo fizičke odlike; prvi je sufiks, štaviše, „specijalizovan za prideve koji znače sličnost”, a drugim se „uglavnom tvore pridevi sa značenjem nepoželjne osobine” (Dragičević, 2001, 113, 126). Stoga etimološko rješenje koje nude RJA i ERHSJ (i RMS) izgleda ubjedljivo. Međutim, na osnovu zoonimâ, pri tvorbi pridjevâ koji se odnose na čovjeka, od ova dva sufiksa dolazi samo prvi,¹⁶ a i on da ukaže na sličnost sa životinjskom vrstom koja je po datoj osobini prepoznatljiva cijelom kolektivu. S druge strane, svinja je u srpskoj kulturi, rečeno je, oličenje debljine, pa čak ni kad je mršava ne predstavlja dobrog kandidata, a kamoli prototip za životinju čiji će naziv učestvovati u ekspresivnom opisu veoma mršavih ljudi. Osim toga, ni

kolokacija *džoraste ruke*, kojom je Vuk ilustrovao upotrebu dotičnog pridjeva, ne sugerise motivnu vezu sa imenicom *džôra* 'mršava svinja'. Jer kad ovakvi pridjevi stoje uz nazive za dio ljudskog tijela, kao u primjerima *zmijaste oči*, *srnasti članci* (*na nogama*) (Dragičević, 2001, 111), životinju i čovjeka mentalno združuju na osnovu zajedničkih svojstava baš tog dijela tijela. Dakle, motivna veza između semantema *džôra* 'mršava svinja' i *džôrav/džôrast* 'veoma mršav', po svemu sudeći, nije onakvom kakva je, npr., motivna veza između semantema *džôra* 'krmača' i *džôrast* 'prljav'. A kakva bi onda mogla biti, pitanje je kojim ćemo se pozabaviti kasnije.

Budući da u nekim narodnim govorima denotat oblika *džôra* uključuje razne krupnije domaće životinje i da odredbene komponente MRŠAV(A) i STAR(A) u odgovarajućoj semantici, dijatopijski gledano, mogu da budu i prisutne i odsutne, ne iznenađuje što su na govornom prostoru srpskog jezika zabilježena i značenja navedena u paragrafima 30 i 31. Prvo od njih leksikalizovano je i varijantom s dugouzlaznim akcentom (*džôra*), a u leksičkom sistemu utemeljeno, ne samo na području na kojem je registrovano nego i u bližem susjedstvu, i semantikom nekoliko tvorbeno povezanih glagola – kako osnovnog, nesvršenog (§ 32), sa odgovarajućim imenicama (§ 33 i 34), tako i niza prefigiranih, svršenih (§ 35–38).

- (30) *muznica, obično krava*: Uskoci (Stanić, 1991)
 (31) *oronula krava*: Nikšić (Đoković, 2010)
 (32) *džóрати* (*džôrām*) 'musti u jakim mlazevima, breljati': Piva (Gagović, 2004), Drobnjak (Tomić, 1900) i Uskoci (Stanić, 1991)
 (33) *džóranje* 'muža': Piva (Gagović, 2004)
 (34) *džôrava* 'muža': Uskoci (Stanić, 1991)
 (35) *nadžóрати* (*nadžôrām*) 'pomusti dosta mlijeka': Piva (Gagović, 2004) i Uskoci (Stanić, 1991)
 (36) *udžóрати* (*udžôrām*) 'pomusti dosta mlijeka u kabao': isto
 (37) *iždžóрати* 'izmusti mlijeko iz vimena': Piva (Gagović, 2004)
 (38) *dodžóрати* 'dovršiti mužu': isto

I dok su sementeme *muznica, obično krava* i *oronula krava*, pomenute u prethodnom odjeljku, koliko-toliko zamislive, iduća, zabilježena u Prošćenju kod Mojkovca (Vujičić, 1995), iznenađuje, makar iz današnje perspektive, upućujući time i osobit objašnjivački izazov. U pitanju je značenje *djevojčica*,

14 U ijekavskom dijelu Bosanske Krajine, kao i drugdje na zapadnom krilu Srpstva, kosi padeži muških imena i nadimaka tipa *Mile*, *Brále*, *Čile* imaju nastavke za imenice ženskog roda na *-a*: gen. *Milē*, dat. *Mili* (Dešić, 1976, 240). Da za odgovarajuće apelative važi isto, informisala nas je u imejl prepisci prof. Filološkog fakulteta u Banjaluci D. Crnjak, na čemu joj hvala i ovom prilikom.

15 Ovaj je pridjev, i to potvrđen citatom iz djela B. Čopića, poniklog kod Krupe na Uni, registrovan – rekli smo – i u RMS, ali s kratkosilaznim akcentom, vjerovatno konstruisanim pri ekscerpriji iz pisanog izvora. Da je riječ o neautentičnom izgovoru, sumnjamo i stoga što bi se pri njemu kratki samoglasnik obreo ispred suglasničke grupe koja počinje sonantom.

16 Up. primjere navedene u fusnoti 13.

Tabela 1: Značenja oblika džora sa obilježjem živo razložena na ostala semantička obilježja.

Značenja registrovana na pojedinim punktovima/arealima srpskog jezika	Semantička obilježja												ostala (koja se tiču ponašanja, odn. namjene)	
	vrste				pola		starosne dobi			uhranjenosti				
	STOKA				MUŠKO	ŽENSKO	MLADO	POLNO NEDOZRELO	POLNO ZRELO	STARO	MRŠAVO	GOJAZNO		
	SVINJA	OVCA	GOVEDO	ČOVJEK										
'djevojčica'					+	+								
'debela, nezgrapna žena'					+			+				+		
'žena u poderanom odijelu'					+			+						OBUČENO U DRONJKE
'rdava žena'					+			+						RĐAVO
'prljava, neuredna osoba'														PRLJAVO, NEUREDNO
'škrtac, tvrdica'														ŠKRTO
'muznica, obično krava'					+			+						ZA MUŽU
'oronula krava'					+				(+)	+				
'krmača'					+			+						
'krmača koja se prasila'					+			(+)	(+)					
'stara krmača'					+					+				
'mršava krmača'					+			+			+			
'mršava stara krmača'					+					+	+			
'svinja ispala iz tova'											+			
'mršava starija životinja, obično svinja ili ovca'										+	+			

koje se s baš takvom definicijom, ali uz bliskoznačnicu *djevojčurak*, kasnije obrelo i u rječniku što obrađuje dijalekatsku građu iz više sela smještenih u istoj crnogorskoj opštini (Ristić, 2010). Međutim, u toj je leksikografskoj publikaciji obliku *džora* u odredničkom dijelu članka prvi put dodata varijanta *čora*. Naoko nevažan, upravo bi taj terenski nalaz, po našoj procjeni, mogao osigurati pouzdano razrješavanje nedoumica dotaknutih u ovom radu, pa ćemo se u narednim redovima usredsrijediti na njega.

Bez varijante *džora*, u značenju *djevojka*, *djevojčica*:¹⁷ *mlado žensko čeljade*, i to kao jedinom, imenicu *čora* (-ē, ž.) poznaje širok potes od sjeveroistoka Crne Gore do jugoistoka i središnjeg dijela Srbije (§ 39). Dva područja van ocrtanog areala, mnogo uža, istim se oblikom koriste drugačije, u službi zoonima (§ 40 i 41), i samo zoonima, dakle bez ikojih značenja razvijenih sekundarno, raznim metaforičkim pomacima kakvim je podlegla semantema *džora* 'krmača'. U skladu s tako oskudnom višeznačnošću imenice *čora*

17 U većini definicija nalaze se denotacije *djevojka* i *djevojčica*, po izuzetku dopunjene numeričkim vrijednostima: „od 10 do 15 godina” (Bušetić & Mijatović, 1903), „od dvanaest godina” (RJA). U primjeru iz etnografskog opisa Skopske Crne Gore te su dobne granice postavljene najniže: „novorođeno muško dete zove se 'kenja', a žensko 'čora” (Petrović, 1907, 453).

(v. Tabelu 2) redukovano je i njeno tvorbeno gnijezdo. Preciznije, u tom se gnijezdu ne ostvaruje nijedna kategorija osim onih čija je produktivnost automatska – deminutiva, augmentativa i odnosnog pridjeva.

- (39) *čõra* ‘djevojka, djevojčica; mlado žensko čeljade’: Plav i Gusinje (Reković, 2013), Rožaje (Hadžić, 2013), Podrimlje (Čemerikić, 1950), sjeverna Metohija (Bukumirić, 2011), Vučitrn (Elezović, 1935), Lab (Riznić, 1900), Toplica (Melentijević, 1900), Župa Kopaonička (Dinić, 1899), Rasina (Jekić, 1899), te Levač i Temnić (Bušetić & Mijatović, 1903)
- (40) *čõra* ‘ovca’: Kuči (Petrović et al., 2013)
- (41) *čõra* ‘krmača’: Paštrovići (Ljubiša, 1877, 105)

Što se tiče kategorije deminutiva, važno je naglasiti još i to da se u okolini Leskovca on javlja u obliku *čõrka*, dakle sa očekivanim sufiksom *-ka* – tvorbenim arhaizmom koji odlikuje ne samo cio prizrensko-timočki dijalekat nego i istočnu grupu južnoslovenskih jezika (Žugić, 2017, 46–70) – ali s donekle pomjerenom semantikom: u značenju *nekršteno žensko dijete* (Mitrović, 1992). Kako leksovački narodni govor samu motivnu imenicu (više) ne poznaje, možemo reći da se oblik *čõrka* na datom području *demotivisao*, a shodno tome i *leksikalizovao*.¹⁸

ETIMOLOŠKI SUD

I pri površnom poređenju dviju maloprije prikazanih semasioloških struktura upadljivo je da su one znatnim dijelom podudarne. Iako je prva mnogo razgranatija, objema su zajednički najistaknutiji dijelovi – značenja *mlado žensko čeljade*, *krmača* i *ovca*, povezana jedinstvenom, iako danas jedva prepoznatljivom pojmovnom pozadinom *polno zrelo žensko odn. žensko koje polno sazrijeva*. Prema tome, čak i da rječnik okoline Mojkovca oblike *čõra* i *džõra* nije obradio kao jednu leksemu, tj. unutar istog članka, ne bi bila neosnovana pomisao na mogućnost da se radi o dvama odrazima jednog te istog etimona. A budući da etimon na koji se u ERHSJ ukazuje iza leme *džõra* nikako ne odgovara predočenoj pojmovnoj pozadini, umjesto njega treba preispitati etimon koji su, polazeći od obličke i značenjske sličnosti sa standardnom

rumunskom imenicom *fecioárã* ‘djevica; djevojka’, priređivači istog rječnika predložili iza leme *čõra*.²

U tom su članku, tj. njegovom dodatku, M. De-anović i Lj. Jonke,¹⁹ eksplicitno pomenuvši gubitak nenaglašenog početnog sloga (aferezu), a implicitno i ostale manifestacije rumunske glasovne prerade (palatalizaciju i rotacizam),²⁰ srp. imenicu *čõra* oprezno odredili kao „ostatak iz govora srednjovjekovnih Vlaha”²¹, tj. (u odnosu na dublju hronološku ravan) kao odraz vlat. deminutiva **fētiola*. Pošto je taj deminutiv nastao prema lat. imenici *fēta* ‘noseća žena odn. ženka; porodilja odn. ženka koja se upravo okotila; plodno biće ženskog pola’²² (Buck, 1949, § 2.25.2, 3.28.4; De Vaan, 2008, 217), iz njega bi se semskim bogaćenjem jednostavno mogla izvesti ne samo značenja *mlado žensko čeljade*, *krmača* i *ovca* (koja oblici *čõra* i *džõra*, vidjeli smo, dijele u srpskom jeziku kao cjelini) nego i značenje *krava* (koje dva navedena oblika razdvaja).

Takva bi semantička razrada, štaviše, bila umnogome naporedna razvoju zbog kojeg obliku *fēta* u standardnom rumunskom posljeduje naziv za djevojku *fatã*, a u nekim romanskim dijalektima naziv za ovcu – furlansko *fede* : oksitansko *fedo* (Meyer-Lübke, 1935, § 3269), odn. porođenu ženu – gaskonsko *hede* (Von Wartburg, 1934, 486), ili oteljenu kravu – kantabrijsko *jeda* (Corominas & Pascual, 1980, 878).²³ Biće, dakle, da oblici *džõra* i *čõra* zaista reflektuju jedan te isti etimon i pored dijatopijske alternacije /č/ : /dž/, koja ih karakteriše, a nije očekivana. Tu je alternaciju, naime, moguće vrlo jednostavno objasniti uz pomoć analognih primjera čije je porijeklo takode vlaško ili makar „rumunoidno” (§ 42–46).

- (42) *bãdžor* ‘ogradoeno mjesto gdje se drži stoka, tor’ : *bãc* ‘starješina ljetnjeg stočarskog naselja, bačije; učesnik u bačiji, zajedničkoj muži i preradi mlijeka’ ≡ rum. *baci(u)* ‘isto’ (ERSJ, II, 268–269, 275; Ciorănescu, [1966] 2007, § 585)
- (43) *Kamidžora* ‘kamenito brdo na ušću Ibra’ : rum. toponim *Cămnicioara* (Loma, 1985, 110–112)
- (44) *Vrndža/Vrmdža* ‘rijeka u slivu Južne Morave’ : *Vrnčanska* ‘rijeka u slivu Zapadne Morave’ ≡ rum. toponimi *Vrînceni* i *Vrîncioaia* (Pavlović, 1990, 75, 77)

18 Za definicije markiranih termina v. Dragičević (2016).

19 Mnogo vjerovatnije prvi (Jernej, 1985).

20 Up. *bûrãg* ‘početni odjeljak želuca preživara’ < (vlaškim posredstvom) lat. *umbilicus* ‘pupak’ (ERHSJ, I, 239; Popović, 1962, 392).

21 Misli se na poromanjene starosjediocce Balkana koji su se u raznim dijelovima poluostrva zadržali nakon što su u glavnini preovladali Sloveni (pridošli iz zakarpatске pradomovine?); v. i fusnotu 27.

22 Zapravo se radi o poimenačenom pridjevu; up. oblik muškog roda *fētus* ‘plod; novorođenče, mladunče; potomak’ (OLD, 2012).

23 Osim (dako)rumunskog, nijedan jezik rumunske grupe, izgleda, nije sačuvao refleks vlat. deminutiva **fētiola*. Motivno *fēta*, a i oblik muškog roda **fētiolus*, zakonomjerno su, s druge strane, odnjegovali svi: (dako)rum. *fátã* ‘djevojka; djevica; kćí’, *feciór* ‘sin; dječak, momak’ (Ciorănescu, [1966] 2007, § 3294, 3302); arum. *feátã* ‘kćí; djevojka; djevica’, *fičiór* ‘dijete; sin; dječak, momak’ (Papahagi, 1963); meglenorum. *feátã* ‘djevojka’, *fišór* ‘dijete; dječak’ (Capidan, 1935); istrorum. *fētę* ‘djevojčica, djevojka’, *fejór* ‘dijete; dječak, dečko’ (Kovačec, 1998).

Tabela 2: Značenja oblika čora razložena na semantička obilježja.

Značenja registrovana na pojedinim punktovima/arealima srpskog jezika	Semantička obilježja									
	vrste			pola			starosne dobi			
	STOKA			ČOVJEK	MUŠKO	ŽENSKO	MLADO	POLNO NEDOZRELO	POLNO ZRELO	STARO
	SVINJA	OVCA	GOVEDO							
'djevojčica'						+	+			
'djevojka'						+		+		
'ovca'						+			+	
'krmača'						+			+	

(45) *bîndža* 'manja tekuća voda u niziji; bara' : *Binač* (-nča) 'selo na obali Južne Morave' < (posredstvom supstrata) stgrč. 'Αρριβάντιον 'tu ubicirani antički grad' (ERSJ, III, 268–269, 270)

(46) *Kondžila* 'najstrijmija strana Vojnika' : *Končul* (ić) 'manastir, odn. selo na obali Ibra' ≡ rum. topnim *Conciul* (Loma, 2013, 112–113, 266)

Što se tiče značenja svojstvenih jedino imenici *džora*, tj. onih koja sadrže obilježja mršavosti i(li) starosti, pa se ne daju obrazložiti datim etimonom, ni ona, reklo bi se, ne škode našem tumačenju. Ta su značenja mogla nastati i preosmišljavanjem već formiranih semantema *džora* 'krmača', *džora* 'ovca' i *džora* 'krava', i to pod utjecajem sazvučnog pridjeva *džorav*, čiji predložak jeste tur. *cura/cüre* 'sitna, nerazvijen, zakrčljao; mršav, slabašan, oronuo', odn. (izvornije) pers. *curra* 'sitnica' (Tietze, 2002, 456).²⁴ Takvom procesu naknadnog ukrštanja, pored jednoobraznosti dvaju korjenova drugačijeg aloglotskog porijekla, najprije bi mogla doprinijeti dva raznorodna činioca – jedan sintagmatski i jedan paradigmatički. Prvi, vje-

rovatno dominantniji, djelovao je u kolokaciji *(*džora džorava*), zato što se za recipijente takve kolokacije i te kako može zamisliti da postepeno izvrše *semantičku reanalizu*, tj. da takvu kolokaciju reinterpreteraju kao emfatički pleonazam²⁵ tipa *istina istinska* (Kovačević, 2001, 159–161).

Drugi, paradigmatički faktor preosmišljavanja navedenih semantema bio bi proces *desinonimizacije*. Budući da usljed upravo te univerzalne jezičke tendencije nekonkurentni sinonimi sužavaju značenje, premošćujući praznine leksičkog fonda, ili izlaze iz upotrebe (Tafrá, 2017, 479–481), moglo se, drugim riječima, desiti da imenice *krmača*, *ovca* i *krava* na nekim arealima primoraju istoznačnicu vlašskog porijekla da se pomjeri u pravcu semantike pridjeva *džorav* kako ne bi iščezla, nego baš naprotiv opstala da označi do tog časa neoznačene pojmove – mršavu krmaču, ovcu ili kravu. Tako je oblik *džora*, iz jednog ili dva razloga, dobio semanteme koje sadrže obilježje MRŠAV(A), a s obzirom na korelaciju mršavosti i starosti domaćih životinja, i semanteme koje sadrže i

24 Od istog predloška sigurno potiču i imenica *žura* (-ē, ž. i m.) 'krčljava osoba' i pridjev *žurav* 'koji je malog rasta, nerazvijen; mršav, nejak' (RSA), oko kojih se ERHSJ koleba (I, 634–635; III, 688), nesigurno ih asociirajući jedino s glagolom *žuriti* (*se*). Povodom fonološke diskutabilnosti našeg rješenja, tj. činjenice da se prema tur. *cura/cüre* u srpskom jeziku (pored početnog /dž/) ne očekuje početno /ž/, naglašićemo da srpski turcizmi već poznaju takvo dvostrvo; up. dublet *čekmèdže/čekmèže* 'ladica, fioka' (RMS), dobijen prema istoznačnom tur. *çekmece* (Petrović, 2012). Što se tiče sufiksa -av, treba reći da u *žurav* i *džorav* on ne odstupa od očekivanja jer i inače učestvuje u morfološkoj adaptaciji turcizama sa značenjem tjelesne i duševne mane; up. *čelav, čorav, šašav* (ERHSJ, I, 75–76). Varijantu *džorast*, s druge strane, objašnjavamo čestim brkanjem sufiksa -av i -ast, na koje se u normativistici ovog jezika, naročito hrvatskoj, stalno skreće budna pažnja (v. npr. Babić, 2002, 488–491)

25 Up. značenjsku specijalizaciju *sore* 'tegoba, tjelesna ili duševna' > 'rana', koju je druga, sazvučna imenica – *sorrow* 'tuga' podstakla u prvobitno tautološkoj srengl. kolokaciji *sore and sorrow* (Geeraerts, 2019, 151–154).

obilježje STAR(A) ili samo njega.²⁶ Drugačije rečeno, u denotaciji datog oblika na značaju su postepeno dobijale odlike koje se tiču uhranjenosti i vitalnosti referenata. A pošto se to, izgleda, događalo nauštrb obilježja pola, na pojedinim područjima razvila su se i značenja čiji denotat uključuje i mužjake. Otuda semanteme *mršava svinja* i *mršava starija domaća životinja*, čije smo definicije citirali iz Vukovih rječnika i RSGV.

ISTORIOGRAFSKA I ETNOGRAFSKA ARGUMENTACIJA

U korist tvrdnje da je posrijedi romanizam, a ne turcizam (tačnije orijentalizam, s obzirom na to što bi mu krajnje ishodište bilo persijsko), na kraju govori i rasprostranjenost oblika *džora* (v. Kartu 1), jer da je njegovo porijeklo zbilja istočnjačko, morala bi ga registrovati i dijalektska građa prikupljena duž koridora koji čine jugoistok Srbije, Kosovo, Metohija, Raška i (srednja) Bosna. Njegovo prisustvo na tom pravcu, kojim je nadirala osmanlijska vojna sila i na kojem je udio turskih tragova u srpskom jeziku najveći (Radić, 2014, 202), međutim nije dokazano – niti referentnim rječnikom turcizama, koji je baziran na narodnim govorima i usmenoj književnosti bosanskih muslimana (Škaljić, 1989, 7–9), niti rječnicima i zbirkama riječi prizrensko-timočkog dijalekta, koji je u srbistici i inače poznat po najrazvijenijoj leksikografiji (Stijović, 2018).

Nasuprot tome, obliku *džora* areal obuhvata i ishodišta i ciljeve migracija visokoplaninskog, dinarskog stanovništva, u čijoj se etnogenezi znatnim dijelom učestvovali upravo Vlasi (Erdeljanović, 1907; 1921; 1924; 1926). Upotreba pomenutog oblika, dakle, karakteriše ne samo Staru Crnu Goru s Brdima i crnogorsku Hercegovinu, koje su bile „najaktivnije oblasti, prave zemlje matice” tzv. *dinarske struje* (Cvijić, 1922, 5), nego i zapadnu Srbiju, Bosansku Krajinu i Vojvodinu, kao oblasti koje je ta struja naseljavala vijekovima. Štaviše, i za drugi, manje rasprostranjeni oblik, s bezvučnom afrikatom, možemo konstatovati da

mu se areal poklapa s Cvijićevo rekonstrukcijom tzv. *metanastazičkih kretanja*. Širivši se, po svemu sudeći, tzv. *kosovsko-metohijskom strujom*, koja je pored migracija iz žarišta po kojim je dobila ime obuhvatila i „migracije iz cele oblasti između Skadra i Kopaonika” (Cvijić, 1922, 7), oblik *čora* je preko Laba dospio i do kotlina pri donjem toku Zapadne Morave (Župe Kopaoničke, Levča i Temnića) i do dolina južnomoravskih pritoka (Toplice i Jablanice). Okolina Mojkovca, u kojoj se oba oblika upotrebljavaju u značenju *djevojč-e/ica*, i Kuči, u kojim se pojam *krmača* označava formom sa zvučnom afrikatom, a pojam *ovca* njenim fonološki minimalnim parnjakom – mogli bi, prema tome, biti zone dodirâ dviju pomenutih migracionih struja.

Budući da su se Vlasi primarno bavili polunomadskim ili *transhumantnim stočarstvom* (Luković, 2015, 31–38), te da su po njemu bili toliko prepoznatljivi da im je ime u srpskom srednjovjekovnom pravu iskorišćeno kao naziv za odgovarajući stalež,²⁷ vlaško se porijeklo pojedinim jedinicama srpskog jezika, uostalom, najjednostavnije dokazuje upravo u pastirskoj terminologiji (§ 47–50) i toponimiji srodne motivacije (§ 51 i 52). Uz ovu činjenicu bitno je naglasiti i da su u feudalno doba na vlastelinstvima srpskih manastira pojedine vlaške zajednice (*katuni*) obavezivane na uzgoj određene vrste stoke,²⁸ zbog čega je do značenjske specijalizacije ihodišne semanteme *džora* ‘rodilja’ (‘ona koja donosi plod’ > *krmača*, odn. ‘ona koja ga je (upravo) donijela’ > *muznica*, *obično krava*) moglo doći baš u kontekstu kakav je i vladao, tj. u uslovima „lokalnog uzgoja”,²⁹ koji bi nametnuo i raznoliko sužene semantičke okvire. Što su istom ili istokorjenom imenicom neki od katuna, na naše iznenađenje, izgleda imenovali i mlado ljudsko biće ženskog pola, govori samo to da u vlaškoj varijanti *velikog lanca postojanja* (engl. The Great Chain of Being) stoka nije bila potcijenjena kao u našem, postindustrijskom društvu, pa ni kao u srpskom, pretežno zemljoradničkom društvu ranijih doba,³⁰ koje je zoonime, upućujući na čovjeka, upotrebljavalo uglavnom pejorativno.

26 Ovu bismo promjenu, budući da je tekla otprilike ovako: ‘mršava’ → ‘mršava (obično i stara)’ → ‘mršava i stara’ → ‘stara (obično i mršava)’ → ‘stara’, najradije nazvali *značenjskim pomakom na osnovu inferencijalnog obilježja*. Za slične primjere, recimo kod engl. imenice *holiday*, v. Lipka (1985).

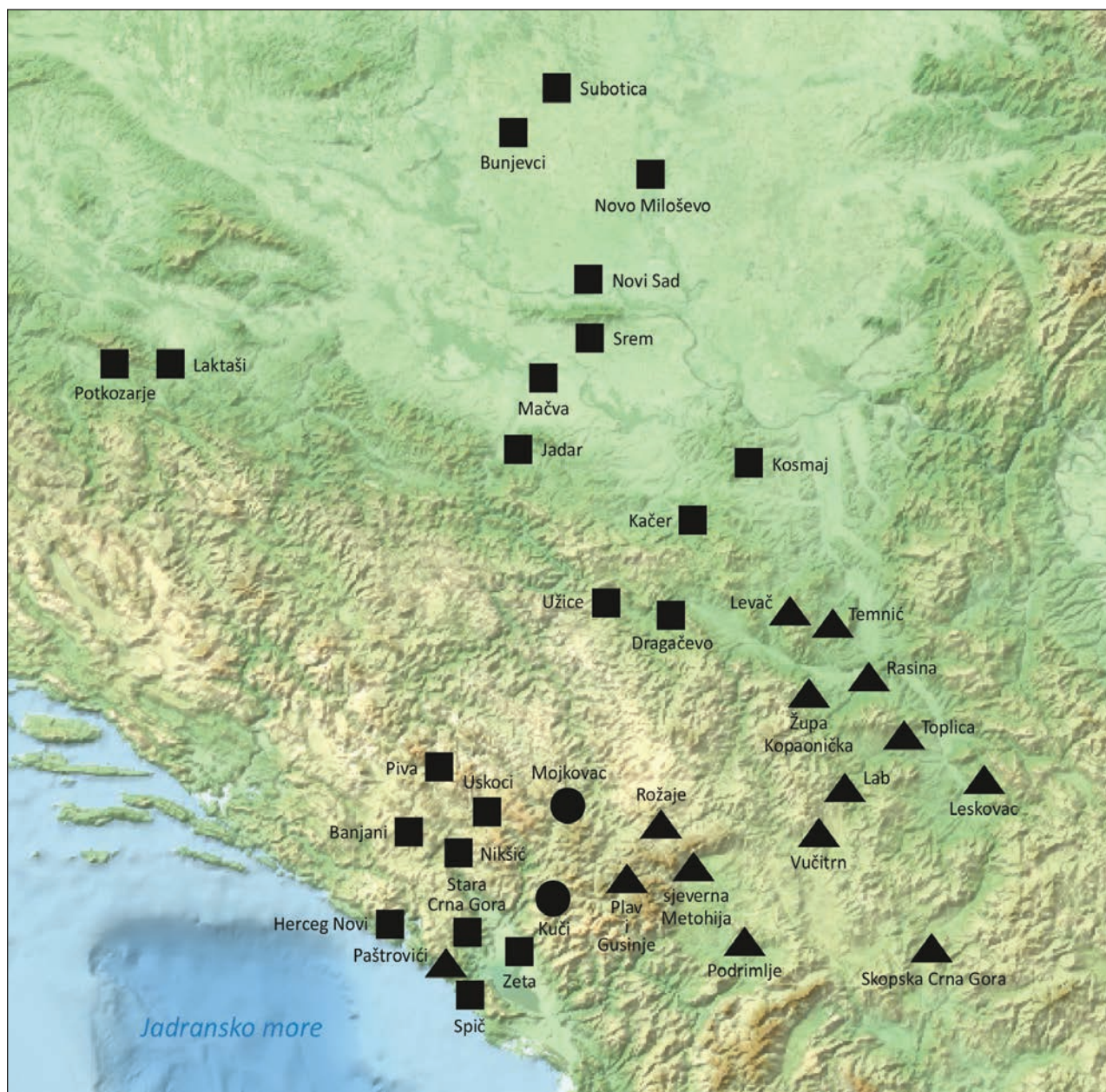
27 Zato oblik *Vlasi* istoričari često pišu malim slovom. Za ostala obavještenja o privredi i uopšte životu Vlaha u srpskom srednjem vijeku v. članke *VLASI* i *KATUN* u LSSV, odn. na tim mjestima citiranu primarnu literaturu.

28 Tako su, prema podacima iz Osnivačke povelje Visokih Dečana, tj. njenih prvih dopuna, učinjenih nekoliko godina poslije 1330. (Ivić & Grković, 1976; Grković, 2004), na ondašnjim imanjima ovce čuvali i napasali Ratiševci i Svetovračani, a goveda Vardištani; u isto vrijeme svinje su uzgajali Lepčinovci, dok su brigu o ergelama vodili Kostadinovci, Gojilovci, Tudoričevci i Sušičani (DH, 1880, 62). Za obaveze katunâ na imanjima ostalih srpskih manastira v. Blagojević (2004, 215–234).

29 „Uvek je prevashodna životinja, najbolje zastupljena, na datom mestu najkorisnija vrsta, ona koja preuzima generički naziv; tako lat. *animal* > severnoitalijanski: *nimal* ‘svinja’, u drugim oblastima: *nemal* ‘govedo’” (Benveniste, [1969] 2002, 30). Up. značenjsko sužavanje zbirnog naziva za žita (rice), koje se zbilo u mnoštvu jezika, uključujući engl.: *corn* ‘žito; žitarica’ → ‘pšenica’ u Engleskoj, ‘ovas’ u Škotskoj, ‘kukuruz’ u SAD (Grzega, 2003, 339–341, 353).

30 V., za početak, članak *ZEMJORADNJA* u LSSV, odn. na tom mjestu citiranu primarnu literaturu.

Karta 1: Dokumentovana rasprostranjenost leksema s korjenovima čor- (▲) i džor- (■) (Izradio autor na podlozi Elastic Terrain Map).

- (47) *lāja* 'crna ovca; bijela ovca crne glave' (ERHSJ, II, 261)
 (48) *sùgare* 'crno jagnje; kasno ojagnjeno jagnje' (ERHSJ, III, 357)
 (49) *třže* 'kasno ojagnjeno jagnje' (ERHSJ, III, 517)
 (50) (*h*)*rnjkòvit* 'manjkavo kastriran, nedoujalovljen (o konju ili volu)' (ERHSJ, I, 688)
 (51) *Saratura* 'mjesto u okolini Užica', izvorno: 'solilo, mjesto gdje stoka liže so' (ERHSJ, III, 194)
 (52) *Durmitor* (: rum. *a durmi* 'spavati') i *Visitor* (: rum. *a visa* 'sanjati') 'planine u Crnoj Gori',

izvorno: 'počivala, mjesta gdje se odmaraju pastiri sa stadima u pokretu' (ERHSJ, I, 461; III, 596)

Na eventualno pitanje zašto su imenicu *džora*, čije su pune značenjske ekvivalente morali posjedovati odranije, srednjovjekovni Srbi pozajmili spolja, i to iz jezika jednog „nižeg” staleža, spremno bismo odgovorili da ta leksema i nije pozajmljena baš onako kako se zamisli isprva. Termin *pozajmljenica* u lingvistici se, istina, upotrebljava u užem smislu, da označi samo

jedinicu koju su iz jezika davaoca *usvojili* izvorni predstavnici jezika primaoca, ali i u širem smislu – da označi i jedinicu koju je prelazeći na jezik primalac *zadržala* zajednica čiji je prvi bio jezik davalac (Haspelmath, 2009, 36–38). A budući da su vlaški katuni u srpskoj srednjovjekovnoj državi bili okruženi Srbima i upućeni na intenzivnu razmjenu s njima, te da su se zato s vremenom jezički slavizirali,³¹ biće da su pri tome ipak *zadržali* specifičnu terminologiju (možda kao bitan element sopstvenog socio-etnografskog identiteta)³², prenijevši je potom na okruženje koje je i ranije bilo slavofono.

ZAKLJUČAK

Deminutiv latinske imenice *fēta* ‘rodilja’ odrazio se na srpskom etničkom prostoru, i to preko vlaškog jezičkog supstrata, po svemu sudeći, ne samo oblikom *čōra* nego i oblikom *džōra*. I dok se prvi član ovog fonološki minimalnog para vezao za uži areal, položen jugoistočno, drugi je zahvatio mnogo širi potes, najmanje onaj koji se proteže od Crne Gore do Bosanske Krajine na zapad, odn. srbijansko-mađarske granice na sjever, dakle onaj koji je u doba osmanlijske najezde naseljavalo i naselilo dinarsko stanovništvo. Dokazali smo, takođe, da se dosta apstraktna vrijednost ishodišnog pojma sadržanog u pomenutoj latinskoj imenici s vremenom, u uslovima stočarskog privređivanja svojstvenog vlaškim katunima, mogla razraditi semskim bogaćenjem, i to radijalno, na osnovu čega su u srpskom jeziku kao dijasistemu dobijena četiri značenja: dva (dijatopijski gledano) manje frekventna, *ovca* i *krava*, i dva frekventnija – *mlado žensko čeljade*, koje se izražava uglavnom prvim oblikom, i *krmača*, koje se mahom nalazi u drugom.

Za razliku od spoja označujućeg *čōra* i označenog *mlado žensko čeljade*, koji se konzervirao i semantički i derivaciono, ostvarujući jedino kategorije automatske produktivnosti, poput deminutiva, semantema *džōra* ‘krmača’ izlegla je, vjerovatno iz najmanje dva razloga, jednu vrlo razgranatu semasiološku strukturu. Opredjeljenje za domaću životinju najomraženiju u srpskoj (i ne samo srpskoj) slici svijeta bilo joj je, naime, dovoljno da metaforičkim putem razvije kako sekundarne semanteme

koje upućuju na muška i, mnogo češće, ženska lica raznih negativnih osobina (uključujući moralne, od lijenosti preko proždrljivosti i promiskuiteta do tvrdičluka), tako i derivate kojim se takođe označavaju ljudi nedoličnog izgleda i ponašanja. Ukrstivši se, s druge strane, sa orijentalizmom *džōrav* ‘mršav’ rezultirala je, na osnovu narodne sklonosti naivnom etimologisanju, i semantemama koje sadrže obilježja mršavosti i(li) starosti.

Shodno svemu iskazanom najzad se može konstatovati da imenica *džōra* vjerovatno nije orijentalizam, nego vlaški leksički ostatak djelimično preosmišljen pod uplivom persijskog jezika posredovanog turskim. U tom pogledu ona potiče i sa zapada i sa istoka Sredozemlja. Što se tiče metodološkog aspekta ovog istraživanja, dopustiće nam se da konstatujemo da ono demonstrira dvoje: a. prije svega razmjere bogatstva i ubjedljivosti opisa i objašnjenja obezbijedenih transdisciplinarnim etimologisanjem, čak i u slučajevima leksema bez istorije pisane upotrebe, u kojim se takve i tolike razmjere nikako ne očekuju; b. a osim toga, i stav da je etimologisanje apstrahujućeg tipa i dalje plodotvorno, te da ga – iako je unekoliko kompromitovano – ne treba odbacivati unaprijed, pod uslovom da se (kako je nalagao još E. Benveniste)³³ naporedo rekonstruišu i konteksti izvršene specijalizacije.

Budući da transdisciplinarni pristup za kakav se zalažemo uključuje ne samo lingvokulturologiju, etnografiju i historiografiju nego i lingvističku geografiju, mora se napomenuti da je on u cijelosti primjenljiv isključivo kod slučajeva u kojim se raspolaze odgovarajućim podacima. Otuda će, npr., preciznost kakva se ovdje postigla u ocrtavanju areala i puteva rasprostiranja kod ostalih sličnih leksema vjerovatno predstavljati prije izuzetak nego pravilo, jer su imenice *čōra* i *džōra* izuzetne utoliko što prva u Vukovom rječniku nije ni zabilježena, mada označava jedan vrlo istaknut pojam, dok je druga zabilježena ali u jednom manje rasprostranjenom značenju. Pošto su prinostnici građe za RSA najčešće bilježili, među informatorima, upravo lekseme koje nisu ušle u Vukov rječnik i lekseme koje jesu ušle ali u drugom značenju,³⁴ svima im je makar na drugu imenicu nehotice skrenuta pažnja kakvu je u srpskoj dijalektologiji jamačno zadobio veoma mali broj leksema. Ako

31 Već u vrijeme najstarijih sačuvanih popisa, iz prvih decenija XIII vijeka, prvi jezik katunâ izvjesno je bio starosrpski (Pešikan, 1982, 23–27).

32 Za neke (donekle) analogne primjere v. Haspelmath (2009, 50–51).

33 V. fusnotu 1.

34 To prije svega proizlazi iz *Uputstva za kupljenje reči*: „Skupljačima će biti, na prvom mestu, potrebno da znaju: da li reči, koje oni skupljaju, već nema u rečnicima Vukovu i zagrebačkom Akademijском, ili, ako ih i ima, da li su im zabeležena i sva ona značenja, za koja skupljač pouzdano zna da im se pridaju u živom narodnom govoru. Stoga će svakomu skupljaču reči po narodu biti potrebno, da ima pri ruci oba pomenuta rečnika, a naročito Vukov“ (Ivančić & Đorđević, [1899] 1910). Isto se iščitava i drugdje, npr. iz naslova drugog dijela zbirke A. Jovičevića (1901): *Nekoje srpske riječi koje se čuju u Crnoj Gori a kojih nema u Vukovom rječniku*, i iz jednog zapisa o isplaćenim nadoknadama, koji dokazuje da u račun nisu ulazile riječi kojih je bilo kod Vuka (Ivanović, 2013, 46–73).

takvih uopšte ima još, među njima će biti veoma malo, a možda i nimalo, onih kojim je značenjski dijapazon ovako razuđen, te ovako zahvalan za isprobavanje dometâ kognitivistički usmjerene dijahronijske semantike. Prema tome, pri eventualnoj primjeni ovdje izložene metodologije neka će ograničenja, nažalost, biti neizbježna. Ali naposljetku isto valjda biva i kod drugih primjera namjerno odabranih da, kao prvi u svojoj vrsti, budu što inspirativniji i što ilustrativniji.

NAPOMENE

Članak se posvećuje uspomeni na akademika Gorana Filipija (1954–2021), istaknutog hrvatskog romanistu, lingvogeografa i etimologa. Na svim sugestijama kojim su oplemenili konačnu verziju teksta, a posebno na nesebičnoj moralnoj podršci, najdublju blagodarnost autor duguje iskusnijim kolegama sa Univerziteta u Beogradu – mentorki R. Dragičević, s Filološkog fakulteta, i prof. O. Ligoriju, s Filozofskog fakulteta, odn. Odjeljenja za klasične nauke.

KOGNITIVNA SEMANTIKA PRI ETIMOLOGIZACIJI LEKSEMOV BREZ ZGODOVINE PISNE RABE: PRISPEVKI K VPRAŠANJU IZVORA SAMOSTALNIKA DŽORA

Milan IVANOVIĆ

Univerza v Črni gori, Filološka fakulteta, Danila Bojovića bb, 81400 Nikšić, Črna gora
e-mail: mipozega@yahoo.com

POVZETEK

Že odkar je bil etimološko obrazložen, velja samostalnik džora za orientalizem, ki neposredno izvira iz turške besede cura/cüre 'droben; suh, šibek'. Ker se v nasprotju s tem v sodobnem srbskem slengu, zlasti podgoriškem, na enak način poimenujejo lene osebe, požrešneži in vlačuge, smo v prispevku najprej poskušali dokazati, da starejši pomen samostalnika ni suha svinja, ampak prasica, in da je treba zaradi tega splošno sprejeto etimološko razlago ponovno preučiti. Zato smo, s pomočjo opisnih opredelitev iz srbskih narečnih slovarjev in rokopisnih zbirk besedišča, na kognitivističen način rekonstruirali ustrezno semaziološko strukturo in pokazali, da jo je mogoče reducirati na konceptualno ozadje (PLODNO) ŽENSKO, čeprav je zelo razvejana. Ker je samostalnik čöra, ki se na drugem, precej manjšem območju najpogosteje uporablja v pomenu dekletce, M. Deanović prepričljivo opredelil kot vlaški ostanek, v katerem se odraža lat. fēta '(po)rodnica'; smo na koncu ugotovili, da samostalnik džora zelo verjetno izvira iz istega etimona. Svoje stališče smo med drugim argumentirali z dejstvom, da druga oblika ni bila najdena na območju, kjer je delež turcizmov v srbskem jeziku največji, temveč na območjih, ki jih je naseljevalo in naselilo dinarsko prebivalstvo, v etnogenezi katerega so v veliki meri sodelovali ravno Vlahi. Čeprav smo z opisanim postopkom bolj prepričljivo rešili en praktični problem, je celotna raziskava v prvi vrsti služila (meta)metodološkemu namenom – kot prikaz transdisciplinarnega pristopa, uporabnega za (sicer naporno) etimologizacijo brez primerov uporabe v pisnih spomenikih.

Ključne besede: kontaktna etimologija, romanizmi, konceptualna metafora, pomenska specializacija, zoonimi, srednjeveški Vlahi, srbski jezik

IZVORI I LITERATURA

- Andrić, D. (2005):** Dvosmerni rečnik srpskog žargona (i žargonu srodnih reči i izraza). Beograd, Zepter Book World.
- Babić, S. (2002):** Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku. Zagreb, HAZU – Globus.
- Bašanović-Čečović, J. (2010):** Rječnik govora Zete. Podgorica, CANU.
- Benveniste, E. (1954):** Problèmes sémantiques de la reconstruction. *Word*, 10, 2/3, 251–264.
- Benveniste, E. (2002):** Rečnik indoevropskih ustanova: Privreda, srodstvo, društvo, vlast, pravo, religija (prev. A. Loma). Sremski Karlovci – Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Blagojević, M. (2004):** „Zakon svetoga Simeona i svetoga Save”. V: Nemanjići i Lazarevići i srpska srednjovekovna državnost. Beograd, Zavod za udžbenike, 191–246.
- Borisavljević, M. (1952):** Rukopisna zbirka riječi iz raznih krajeva Srbije uklopljena u uazbučenu građu RSA.
- Brajević, M. (2014):** U Novome i okolo njega: Kadena od riječi. Cetinje, Obod.
- Bréal, M. (1897):** Essai de sémantique: Science des significations. Paris, Hachette.
- Buck, C. D. (1949):** A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages: A Contribution to the History of Ideas. Chicago, The University of Chicago Press.
- Bukumirić, M. (2011):** Rečnik govora severne Metohije. Beograd, Institut za srpski jezik SANU.
- Bušetić, T. & S. Mijatović (1903):** Rukopisne zbirke riječi iz Levča i Temnica uklopljene u uazbučenu građu RSA.
- Capidan, T. (1935):** Dicționar meglenoromân. București, Academia Română.
- Ciorănescu, A. (2007):** Dicționarul etimologic al limbii române (ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă, de T. Șandru Mehedinți și M. Popescu Marin). București, Editura Saeculum I. O.
- Corominas, J. & J. Pascual (1980):** Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico, II (CE–F). Madrid, Editorial Gredos.
- Črnjak, D. (2011):** Pastirska leksika laktaškog kraja. Banjaluka, Filološki fakultet UBL.
- Cvijetić, R. (2014):** Rečnik užičkog govora. Beograd, Službeni glasnik – Užice, Učiteljski fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
- Cvijić, J. (1922):** Metanastazička kretanja, njihovi uzroci i posledice. SEZb, 24.
- Čemerikić, D. (1950):** Rukopisna zbirka riječi iz Prizrena i okoline. Dostupno na: <http://www.prepis.org/items/browse?collection=1> (zadnji dostop: 1. 4. 2020).
- Čirgić, A. (2009):** Rječnik njegušškoga govora. Cetinje, Matica crnogorska.
- Ćupić, D. & Ž. Ćupić (1997):** Rečnik govora Zagarača. SDZb, 44.
- Dalmacija, S. (2004):** Rječnik govora Potkozarja. Banja Luka, Glas srpski.
- Dešić, M. (1976):** Zapadnobosanski ijekavski govori. SDZb, 21.
- De Vaan, M. (2008):** Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages. Leiden – Boston, Brill.
- DH 1880 – Dečanske hrisovulje sa tri snimka (izd. M. Milojević).** Glasnik Srpskog učenog društva, 12.
- Dimitrijević, T. (1908):** Rukopisna zbirka riječi iz Vranja i okoline uklopljena u uazbučenu građu RSA.
- Dinić, S. (1899):** Rukopisna zbirka riječi iz kruševačkog okruga uklopljena u uazbučenu građu RSA.
- Dragičević, R. (2001):** Pridevi sa značenjem ljudskih osobina u savremenom srpskom jeziku. Beograd, Institut za srpski jezik SANU.
- Dragičević, R. (2010):** Leksikologija srpskog jezika. Beograd, Zavod za udžbenike.
- Dragičević, R. (2016):** Leksikalizacija (na primeru imeničkih deminutiva). V: Dražić, J., Bjelaković, I. & D. Sredojević (ur.): Zbornik u čast Ljiljani Subotić: Teme jezikoslovne u srbistici kroz dijahroniju i sinhroniju. Novi Sad, Filozofski fakultet UNS, 453–463.
- Đoković, Lj. (2010):** Rječnik nikšičkog kraja. Podgorica, CANU.
- Elezović, G. (1935):** Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta, II (O–Š). SDZb, 6.
- Erdeljanović, J. (1907):** Kući, pleme u Crnoj Gori. SEZb, 8, 1–344.
- Erdeljanović, J. (1921):** Neke crte u formiranju plemenâ kod dinarskih Srba. Glasnik geografskog društva, 5, 67–79.
- Erdeljanović, J. (1924):** Nekoliko etničkih problema kod Južnih Slovena. V: Vujević, P. (ur.): Zbornik radova posvećen Jovanu Cvijiću povodom tridesetpetogodišnjice naučnog rada. Beograd, Državna štamparija Kraljevine SHS, 359–383.
- Erdeljanović, J. (1926):** Stara Crna Gora: Etnička prošlost i formiranje crnogorskih plemena. SEZb, 39.
- ERHSJ – v. Skok, P. (1971–1974)**
- ERSJ – Etimološki rečnik srpskog jezika, I–(III) (2003–2008):** Beograd, Institut za srpski jezik SANU.
- Fillmore, C. (1975):** An Alternative to Checklist Theories of Meaning. The Annual Proceedings of the Berkeley Linguistics Society, 1, 123–131.
- Fillmore, C. (1982):** Frame Semantics. V: The Linguistic Society of Korea (ur.): Linguistics in the Morning Calm. Seoul, Hanshin Publishing Company, 111–137.
- Gagović, S. (2004):** Iz leksike Pive (selo Bezuje). SDZb, 51, 1–312.
- Geeraerts, D. (2002):** The Theoretical and Descriptive Development of Lexical Semantics. V: Behrens, L. & D. Zaefferer (ur.): The Lexicon in Focus: Competition and Convergence in Current Lexicology. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 23–42.

- Geeraerts, D. (2019):** Cognitive Approaches to Diachronic Semantics. V: Von Heusinger, K., Maiernborn, C. & P. Portner (ur.): Semantics: Typology, Diachrony and Processing. Berlin – Boston, Mouton De Gruyter, 147–176.
- Gerzić, B. (2012):** Rečnik srpskog žargona (i žargonu srodnih reči i izraza). Beograd, lično izdanje.
- Gortan-Premk, D. (2004):** Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku. Beograd, Zavod za udžbenike.
- Grković, M. (2004):** Hrisovulja kralja Stefana Uroša III manastiru Dečani. V: Prva hrisovulja manastira Dečani. Beograd, Centar za očuvanje nasleđa KiM – Arhiv Srbije, 17–61.
- Grzega, J. (2003):** On Using (and Misusing) Prototypes for Explanations of Lexical Changes. *Word*, 54, 3, 335–357.
- Hadžić, I. (2013):** Rječnik rožajškoga govora. Podgorica, Institut za crnogorski jezik i književnost.
- Haspelmath, M. (2009):** Lexical Borrowing: Concepts and Issues. V: Haspelmath, M. & U. Tadmor (ur.): Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook. Berlin, Mouton De Gruyter, 35–54.
- Ivanić, M. & P. Đorđević (1910):** Uputstva za kupljenje reči po narodu za rečnik Srpske kraljevske akademije. Prepis originalnog dokumenta sačuvan na Institutu za srpski jezik SANU.
- Ivanović, N. (2013):** Rečnik SANU i njegova uloga u leksičkoj standardizaciji srpskog jezika. Doktorska disertacija odbranjena na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu.
- Ivić, P. & M. Grković (1976):** O Dečanskim hrisovuljama. V: Dečanske hrisovulje. Novi Sad, Institut za lingvistiku, 11–53.
- Jekić, J. (1899):** Rukopisna zbirka riječi iz raznih krajeva Srbije uklopljena u uazbučenu građu RSA.
- Jernej, J. (1985):** Mirko Deanović (1890–1984). *Filologija*, 13, 251–254.
- Jovičević, A. (1901):** Rukopisna zbirka riječi iz Crne Gore uklopljena u uazbučenu građu RSA.
- Kiełtyka, R. & G. Kleparski (2005):** The Ups and Downs of the Great Chain of Being: The Case of Canine Zoosemy in the History of English. *Journal of Theoretical Linguistics*, 2, 22–41.
- Klajn, I. (2003):** Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku, II (Sufiksacija i konverzija). Beograd, Zavod za udžbenike, Institut za srpski jezik SANU – Novi Sad, Matica srpska.
- Koch, P. (2004):** Diachronic Cognitive Onomasiology and Semantic Reconstruction. V: Mihatsch, W. & R. Steinberg (ur.): Lexical Data and Universals of Semantic Change. Tübingen, Stauffenburg Verlag, 79–106.
- Koch, P. (2016):** Meaning Change and Semantic Shifts. V: Juvonen, P. & M. Koptjevskaja-Tamm (ur.): The Lexical Typology of Semantic Shifts. Berlin – Boston, Mouton De Gruyter, 21–66.
- Koprivica, J. (2006):** Rečnik govora Banjana, Grahova i Oputnih Rudina. Podgorica, CANU.
- Kovačec, A. (1998):** Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima). Pula, Znanstvena udruga „Mediteran“.
- Kovačević, M. (2001):** Tautologija i pleonazam. *SJ*, 6, 145–166.
- Kövecses, Z. (2010):** Metaphor: A Practical Introduction. Oxford, Oxford University Press.
- Kronasser, H. (1952):** Handbuch der Semasiologie: Kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre. Heidelberg, Carl Winter.
- Lakoff, G. & M. Johnson (1999):** Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought. New York, Basic Books.
- Lazić, A. (2008):** Građa za rečnik govora Mačve. Šabac, Kulturni centar.
- Lipka, L. (1985):** Inferential Features in Historical Semantics. V: Fisiak, J. (ur.): Historical Semantics – Historical Word-Formation. Berlin – New York – Amsterdam, Mouton Publishers, 339–354.
- Loma, A. (1985):** Iz toponimije Srbije. *Onomatološki prilozi*, 6, 105–118.
- Loma, A. (2013):** Toponimija Banjske hrisovulje: Ka osmišljenju starosrpskog toponomastičkog rečnika i boljem poznavanju opšteslovenskih imenoslovnih obrazaca. Beograd, Odbor za onomastiku SANU.
- LSSV – Leksikon srpskog srednjeg veka (prir. S. Čirković i R. Mihaljčić) (1999):** Beograd, Knowledge.
- Luković, M. (2015):** *Ius Valachicum* in the Charters issued to Serbian Medieval Monasteries and Kanuns regarding Vlachs in the early Ottoman Tax Registers (*defters*). *Balkanica Posnaniensia*, 22, 1, 29–46.
- Ljubiša, S. M. (1877):** Pričanja Vuka Dojčevića, I. Beč, Srpska zora.
- Melentijević, Đ. (1900):** Rukopisna zbirka riječi iz Svilajnja, Resave i drugih krajeva Srbije uklopljena u uazbučenu građu RSA.
- Meyer-Lübke, W. (1935):** Romanisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung.
- Mitrović, B. (1992):** Rečnik leskovačkog govora. Beograd, Leneks.
- Moskovljević, M. (1966):** Rečnik savremenog srpskohrvatskog književnog jezika s jezičkim savetnikom. Beograd, Tehnička knjiga – Nolit.
- Novokmet, S. (2017):** Metaforična značenja životinjskih naziva koja se odnose na čoveka nemoralnih osobina u srpskom jeziku. *SJ*, 22, 537–554.
- OLD – Oxford Latin Dictionary (ed. by P. G. W. Glare), I–II (2012):** Oxford, Oxford University Press.
- Papahagi, T. (1963):** Dicționarul dialectului aromân (general și etimologic). București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne.
- Pavičević, M. (1935):** Narodna poređenja (Crna Gora). *Zbornik za narodni život i običaje*, 30, 1, 233–238.

- Pavlović, Z. (1990):** Analiza imena reka u slivovima Srbije u kojima je vidan rumuski uticaj. Onomatološki prilozi, 11, 73–89.
- Peić, M., Bačlija, G., Bajić, J., Kujundžić-Ostojić, S. & D. Petrović (2018):** Rečnik bačkih Bunjevaca iliti Ričnik bački Bunjevaca. Novi Sad, Matica srpska – Subotica, Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine.
- Pešikan, M. (1965):** Starocrnogorski srednjokatunski i lješanski govori. SDZb, 15.
- Pešikan, M. (1982):** Zetsko-humsko-raška imena na početku turskoga doba. Onomatološki prilozi, 3, 1–120.
- Petrović, A. (1907):** Narodni život i običaji u Skopskoj Crnoj Gori. SEZb, 7, 333–528.
- Petrović, D., Čelić, I. & J. Kapustina (2013):** Rečnik Kuča. SDZb, 60, 1–461.
- Petrović, D. & J. Kapustina (2011):** Iz leksike Kačera. SDZb, 58, 1–336.
- Petrović, S. (2012):** Turcizmi u srpskom prizrenskom govoru (na materijalu iz rukopisne zbirke reči Dimitrija Čemerikića). Beograd, Institut za srpski jezik SANU.
- Popović, I. (1962):** Valacho-Serbica: Der rumänische Spracheinfluß auf das Serbokroatische und dessen Geographie. Südost-Forschungen, 21, 370–393.
- Popović, J. (1900):** Rukopisna zbirka riječi iz Srema uklopljena u uazbučenu građu RSA.
- Popović, M. & D. Petrović (2009):** O govoru Spiča – građa. SDZb, 56, 1–275.
- Radić, P. (2014):** Iz periodizacije orijentalnih uticaja u srpskom jeziku. SJ, 19, 199–217.
- Raffaelli, I. (2009):** Značenje kroz vrijeme: Poglavlja iz dijakronijske semantike. Zagreb, Disput.
- Reković, I. (2013):** Rječnik plavsko-gusinjskoga govora. Podgorica, Institut za crnogorski jezik i književnost.
- Ristić, D. (2010):** Rječnik govora okoline Mojkovca. Podgorica, CANU.
- Riznić, M. (1900):** Rukopisna zbirka riječi iz istočne Srbije uklopljena u uazbučenu građu RSA.
- RJA – Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–XXIII (1880–1976):** Zagreb, JAZU.
- RMS – Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, I–VI (1967–1976):** Novi Sad, Matica srpska.
- Rosch, E. (1978):** Principles of Categorization. V: Rosch, E. & B. Lloyd (ur.): Cognition and Categorization. Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates, 27–48.
- Rosch, E., Mervis, C. B., Gray D. W., Johnson D. M. & P. Boyes-Braem (1976):** Basic Objects in Natural Categories. Cognitive Psychology, 8, 382–439.
- RSA – Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, I–XX (1959–2018):** Beograd, Institut za srpsk(ohrvatski) jezik SANU.
- RSGV – Rečnik srpskih govora Vojvodine, I–IV (2019):** Novi Sad, Matica srpska.
- RSJ – Rečnik srpskoga jezika (2011):** Novi Sad, Matica srpska.
- Skok, P. (1971–1974):** Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (prir. M. Deanović i Lj. Jonke), I–IV. Zagreb, JAZU.
- SR 1818 – V. Karadžić.** Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječma. Beč, lično izdanje.
- SR 1852 – V. Karadžić.** Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskijem riječima. Beč, lično izdanje.
- SR 1898 – V. Karadžić.** Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskijem riječima. Biograd, državno izdanje.
- Stanić, M. (1991):** Uskočki rečnik, I–II. Beograd, Narodna knjiga.
- Stevanović, M. (2020):** Rečnik Dragačeva. Guča, Biblioteka opštine Lučani.
- Stijović, R. (2018):** Dijalekatski rečnici. V: Tešić, M., Dragičević, R. & N. Ivanović (ur.): Srpska leksikografija od Vuka do danas. Beograd, SANU – Savez slavističkih društava Srbije, 169–187.
- Sweetser, E. (1990):** From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure. Cambridge, Cambridge University Press.
- Šipka, D. (2006):** Osnovi leksikologije i srodnih disciplina. Novi Sad, Matica srpska.
- Škaljić, A. (1989):** Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku. Sarajevo, Svjetlost.
- Šoć, P. (1948):** Rukopisna zbirka riječi iz Crne Gore uklopljena u uazbučenu građu RSA.
- Tafra, B. (2017):** Leksičko-semantički odnosi u hrvatskom jeziku iz dijakronijske perspektive. V: Černyševa, M. I. (ur.): Leksikologija i leksikografija slavjanskih jazykov. Moskva, Nacional’nyj komitet slavistov RF – Institut ruskoga jazyka RAN – Leksrus, 465–487.
- Tietze, A. (2002):** Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, I (A–E). İstanbul, Simurg – Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Tolstoj, N. I. (1997):** Nekotorye problemy sravnitel’noj slavjanskoj semasiologii. V: Izbrannye trudy, I: Slavjanskaja leksikologija i semasiologija. Moskva, Jazyki ruskoj kul’turi, 12–43.
- Tomić, M. (1900):** Rukopisna zbirka riječi iz raznih krajeva Srpstva uklopljena u uazbučenu građu RSA.
- Topolińska, Z. (1995):** Lingvistička geografija kao zapis jezične povijesti. HDZb, 9, 89–99.
- Traugott, E. C. & R. Dasher (2002):** Regularity in Semantic Change. Cambridge, Cambridge University Press.
- Ullmann, S. (1964):** Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. Oxford, Basil Blackwell.
- Urban, M. (2011):** Asymmetries in Overt Marking and Directionality in Semantic Change. Journal of Historical Linguistics, 1, 1, 3–47.
- Vlajić-Popović, J. (2010a):** Poreklo *novca*. JF, 66, 163–185.
- Vlajić-Popović, J. (2010b):** Šta se može (*s*)*pratiti* na *sprat*. SJ, 15, 157–176.

Vlajić-Popović, J. (2011): Srpska etimologija između dijahronije i dijalektologije. V: Tanasić, S. (ur.): Gramatika i leksika u slovenskim jezicima. Novi Sad, Matica srpska – Beograd, Institut za srpski jezik SANU, 323–336.

Von Wartburg, W. (1934): Französisches etymologisches Wörterbuch: Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes, III (D–F). Leipzig – Berlin, Teubner Verlag.

Vujičić, M. (1995). Rječnik govora Prošćenja (kod Mojkovca). Podgorica, CANU.

Wilkins, D. (1996): Natural Tendencies of Semantic Change and the Search for Cognates. V: Durie, M. & M. Ross (ur.): The Comparative Method Reviewed: Regularity and Irregularity in Language Change. Oxford, Oxford University Press, 264–304.

Žugić, R. (2017): Deminutivi u prizrenko-timočkim dijalektima srpskog jezika (s osvrtom na bugarski i makedonski književni jezik). Beograd, Institut za srpski jezik SANU.

Žunić, V. (1899): Rukopisna zbirka riječi iz užičkog okruga, Podrinja i Podunavlja uklopljena u uazbučenu građu RSA.